

**Hanzehogeschool
Groningen**
University of Applied Sciences

Regionaal Ambitie Plan

Een kleurrijke status in het hoger onderwijs

share your talent. move the world.

Auteurs

Dilara Figengül
Esther Baarda
Hinke van der Werf
Marieke Brenninkmeijer
Melody Elmont
Sara van der Bent
Sjors Bottema
Zohreh Salim Arooni

Een kleurrijke status in het hoger onderwijs

14 juli 2023

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
2.	Methodiek	4
2.1.	Design	4
2.2.	Populatie en dataverzameling	4
2.3.	Analyse	5
2.4.	Ethische aspecten.....	5
3.	Resultaten.....	7
3.1.	De omvang van de kwestie	7
3.2.	Belemmerende factoren volgens de betrokken partijen	7
3.3.	Bevorderende factoren volgens de betrokken partijen	11
4.	Discussie	13
5.	Conclusie.....	15
6.	Aanbevelingen	16
7.	Literatuurlijst	18

Voorwoord

Met een enthousiaste groep docent-onderzoekers uit verschillende opleidingen van de Hanzehogeschool (verpleegkunde, HRM, toegepaste psychologie en social work), zijn we dit project gestart. Ieder met een eigen gedrevenheid om zich in te zetten voor kansengelijkheid en inclusie binnen onze hogeschool. Melody Elmont was één van de trekkers van onze groep. Melody was vanuit diepe persoonlijke en professionele betrokkenheid bij dit onderwerp van grote waarde in haar rol als aanjager, maar is helaas vroegtijdig uitgevallen door haar ziekte. Door haar overlijden missen we, en denken we aan haar als een kundige en warme collega.

1. Inleiding

Binnen de Hanzehogeschool Groningen is op verschillende plaatsen, vanuit verschillende invalshoeken aandacht voor diversiteit en inclusie. Vanuit onderwijs, onderzoek, internationalisering, studentwelzijn en vanuit medewerkersperspectief. In het voorjaar van 2020 kwam het maatschappelijke debat over ongelijkheid, racisme, discriminatie en uitsluiting bovendien volop onder de aandacht. In augustus 2020 heeft het Ministerie OCW het nationaal actieplan in het hoger onderwijs voor meer diversiteit en inclusie in het hoger onderwijs gepresenteerd. Hiermee wordt de noodzaak van aandacht en focus op dit thema op rijksniveau benadrukt. In het voorjaar van 2021 heeft de Hanzehogeschool zich vervolgens verbonden aan het statement sociale veiligheid binnen het kunstonderwijs en aan de charter diversiteit.

Kijkend naar diversiteit is te zien dat er een ondervertegenwoordiging is binnen het hbo van 'studenten van kleur' en 'studenten met een vluchtelingachtergrond'. Van deze doelgroepen bestaat zodoende dan ook de indruk dat zij enerzijds niet optimaal worden begeleid in het proces van toegroeien naar en het aanmelden voor het hoger onderwijs en dat zij anderzijds niet optimaal worden ontvangen en begeleid wanneer zij eenmaal hoger onderwijs volgen. Zo blijkt uit onderzoek van Winter – Koçak et al. (2020) dat waar in 2005 nog 55% van de leerlingen met een niet-westerse achtergrond doorstroomde naar het hbo, dat in 2016 is gezakt naar 45%. In een ander onderzoek naar de ervaringen van stapelaars met een migratieachtergrond blijkt dat meer dan de helft (51,9%) aangeeft dat zij gedurende hun onderwijs carrière emotionele ondersteuning hebben gemist (Winter – Koçak et al., 2021). Cairo (2020) stelde in een interview in het Onderwijsblad het volgende:

'... de speciale opdracht om iets te doen aan de hoge uitval onder studenten met een migratieachtergrond, jongens en doorstromers uit het mbo. Een probleem dat al jaren speelt in het hbo. "Ik ben begonnen met dat probleem anders te definiëren", stelt Cairo, "want het ligt niet aan die jongeren. Zij hebben op dezelfde scholen gezeten en hetzelfde diploma gehaald als hun witte medestudenten. Het gaat om institutionele belemmeringen waar alle studenten last van hebben, maar die bij deze groepen het eerst zichtbaar worden omdat ze het meest kwetsbaar zijn. Wij moeten ons niet afvragen wat er mis is met deze jongeren, maar wat er mis is met de leeromgeving die wij ze bieden. Voelen zij zich thuis, gesteund en gerepresenteerd? Wordt er naar hun verhaal geluisterd? En voelen docenten zich gehoord en erkend? Dat is ook erg belangrijk, want hoe kunnen zij naar studenten luisteren als ze zelf niet gehoord worden?'

Overkoepelende doelstelling

Het doel van huidig onderzoek is het verkrijgen van een scherp beeld van enerzijds de omvang van het onbenutte potentieel binnen de doelgroepen 'studenten van kleur' en 'studenten met een vluchtelingachtergrond' en anderzijds het in kaart brengen van de ervaren belemmerende en bevorderende factoren hierin zodat er advies kan worden gegeven over het bevorderen van de in- en doorstroom (studiesucces) naar en binnen het hbo.

Huidige deelrapportage

In huidige deelrapportage zal een beeld worden geschetst van de omvang van het onbenutte potentieel binnen de doelgroepen 'studenten van kleur' en 'studenten met een vluchtachtergrond' en zijn de ervaren belemmerende en bevorderende factoren in kaart gebracht middels een combinatie van kwalitatief onderzoek aangevuld met literatuuronderzoek.

Onderzoeksvragen

1. Wat is de omvang van het (on)benutte potentieel aan studenten met een vluchtelingachtergrond en studenten van kleur?
2. Wat zijn de ervaren belemmerende factoren in...
 - het voorlichtings- en wervingsproces?
 - het aanmeldproces?
 - het volgen van een opleiding aan de Hanzehogeschool Groningen?
3. Wat zijn de best practices binnen de betrokken partijen en bij andere onderwijsinstellingen in binnen- en buitenland op het gebied van...
 - het voorlichtings- en wervingsproces?
 - het aanmeldproces?
 - het volgen van een opleiding aan de Hanzehogeschool Groningen?

Leeswijzer

Na deze inleiding zal in hoofdstuk 2 worden stilgestaan bij de verschillende onderzoeksmethodes die zijn gebruikt voor het beantwoorden van bovenstaande onderzoeksvragen. Vervolgens zullen in hoofdstuk 3 de resultaten worden gepresenteerd. In hoofdstuk 4 is de discussie te lezen waarna de conclusie en aanbevelingen centraal zullen staan in hoofdstukken 5 en 6. De rapportage wordt in hoofdstuk 7 afgesloten met een literatuurlijst en een verantwoording van de uren in hoofdstuk 8.

2. Methodiek

In komend hoofdstuk zal worden stilgestaan bij de methodologische keuzes die gemaakt zijn in het onderzoek. Het design van het onderzoek, de onderzoekspopulatie en de wijze van dataverzameling zullen worden toegelicht. Ook valt te lezen hoe de resultaten zijn geanalyseerd en welke ethische overwegingen zijn meegenomen in het onderzoeksontwerp.

2.1. Design

Om de verschillende deelvragen te beantwoorden is er gekozen voor verschillende onderzoeksmethodieken. Zowel methodieken met een kwalitatief design (interviews en focusgroepen) als een literatuurstudie zijn uitgevoerd om een overzicht te creëren van de aansluiting mbo-hbo en vo-hbo en inzicht te krijgen in de door- en uitstroom (studiesucces) van de doelgroepen studenten van kleur en studenten met een vluchtachtergrond. Met kwalitatief onderzoek kan inzicht worden verworven in de manier waarop een groep individuen tegen gebeurtenissen aankijkt (Imran & Almusharraf, 2023). Hierbij heeft de onderzoeksgroep met name geluisterd naar de meningen en ervaringen van de betrokken populatie om vanuit daar relevante thema's te beschrijven. De literatuurstudie is ondersteunend om de gevonden resultaten te vergelijken met al bestaande literatuur en is tevens gebruikt om te komen tot een topiclijst voor de interviews.

2.2. Populatie en dataverzameling

De populatie bestond uit verschillende groepen om zo de verschillende deelvragen te kunnen beantwoorden. Deze groepen zijn hieronder samen met de wijze van dataverzameling toegelicht.

1. Studenten met een vluchtelingachtergrond

Er zijn interviews georganiseerd met studenten (n=7) in het voorbereidend jaar (Alfa college) om hen te vragen naar hun verwachtingen van het studeren op het hoger onderwijs. Daarnaast zijn er interviews afgenomen met studenten (n=5) die al studeren op de Hanzehogeschool om hen te vragen naar bevorderende en belemmerende factoren.

Er is gekozen voor een semigestructureerde interviews, met als doel een open gesprek te voeren over het studeren op het hbo en de weg daarnaar toe – en wat bevorderende en belemmerende factoren zijn geweest. Door te kiezen voor een semigestructureerd gesprek houdt de geïnterviewde de regie over de focus van het gesprek en hierbij creëer je veiligheid (Clark et al., 2021).

2. Studenten van kleur

Er zijn twee focusgroepen georganiseerd op zowel het Drenthe College als op de Hanzehogeschool en er is een interview afgenomen met een individuele student.

Er is met name gekozen voor focusgroepen omdat het gezamenlijk bespreken van meerwaarde kan zijn voor het verkrijgen van vertrouwen en een veilig gevoel onderling. Zij kunnen door herkenning, erkenning en eerlijkheid

een verbinding voelen wat kan zorgen voor meer openheid en steun aan elkaar. Op deze manier kunnen ze elkaar aanvullen en komen ze wellicht op herinneringen die ze zonder de input van de ander niet voor hun geest hadden kunnen halen. Focusgroepen zijn specifiek vormgegeven om onderlinge interactie te bevorderen (Clark et al., 2021).

3. Partners VO en MBO

Met behulp van het platform aansluiting vo – hbo en mbo – hbo is er een oproep geplaatst binnen de provincie Groningen voor deelname aan een digitale vragenlijst met een evt. mondelinge toelichting. Er is gekozen voor een digitale vragenlijst om de bereikbaarheid en kans op deelname te vergroten.

Er zijn 13 reacties binnengekomen waarbij er 5 aanvullende interviews zijn gehouden (vier met het mbo en een aanvullend interview met het decanaat van de Hanzehogeschool).

4. Literatuurstudie

Aangezien er een groeiende aandacht is voor studenten van kleur en studenten met een vluchtelingenachtergrond, is er gekozen om een scoping review uit te voeren met als grondvorm een literatuurstudie. De scoping review biedt een snelle methode om een brede onderzoeksvraag te belichten. Het uitgangspunt hierbij is om alle beschikbare kennis over de bevorderende en belemmerende factoren in het hoger onderwijs onder studenten met een vluchtelingenachtergrond en studenten van kleur weer te geven. Hierbij is er gewerkt volgens de richtlijnen van Arskey & O'Malley (2007). Deze literatuur is gebruikt om vorm te geven aan de topiclijsten en als onderdeel van de discussie.

2.3. Analyse

Om de verzamelde data van de vragenlijsten, de interviews en focusgroepen te verwerken is er gebruik gemaakt van een thematische analyse. Dit is een benadering die bruikbaar is om te achterhalen wat de opvattingen, meningen, kennis, ervaringen of normen en waarden zijn van mensen op basis van kwalitatieve gegevens (Bailey et al., 2020).

Thematische analyse kent zes stappen, de eerste stap binnen de data-analyse is verkennen. Dit bevat het lezen van de verzamelde antwoorden en transcripten. Stap twee is coderen. Hierbij worden de teksten geanalyseerd en gecodeerd. Aan de hand van coderen worden alle verzamelde gegevens duidelijk geordend en ontstaat er een overzicht van de belangrijkste en gemeenschappelijke gegevens. Stap drie is thematiseren. Met thematisering worden alle codes en gegevens bij elkaar gevoegd. Hierna volgt stap vier wat reviseren en verfijnen omvat, met als doel om alle thema's nuttiger en nauwkeuriger te maken. Stap vijf is vaststellen en structureren, hiermee wordt de lijst met thema's nog duidelijker gemaakt. Deze analyse is een gezamenlijk proces waarbij alle leden van het team betrokken zijn en er gezamenlijk tot consensus is gekomen bij het beschrijven van de uiteindelijk thema's.

De literatuurstudie is uitgevoerd volgens de richtlijnen van Arskey & O'Malley (2007) en de resultaten zijn gebruikt om te vergelijken met de resultaten van de kwalitatieve onderzoeken.

2.4. Ethische aspecten

Er zijn weloverwogen keuzes gemaakt om sensitief om te gaan met de gevoelige thema's om eventuele pijn te voorkomen. Hierbij zijn er discussies gevoerd binnen het team, is er literatuur geraadpleegd en hulp ingeroepen van deskundige Charlotte Wekker om de onderzoeken zo ethisch verantwoord mogelijk te laten verlopen.

We hebben acties genomen om een veilige sfeer te creëren waarin de studenten zich op hun gemak voelen om hun ervaringen te delen. Er is rekening gehouden met het feit dat het onderwerp pijn kan oproepen en dat het daarom van belang is dat de student regie ervaart over het wel/niet deelnemen en ook over het verloop van het

gesprek. Hierbij is er gekozen voor verschillende methodieken om aan te sluiten bij de diverse groepen. Ook zijn contactpersonen benaderd binnen het mbo en vo om samen te werken en hierdoor veiligheid te creëren door hen een eerste toelichting van het onderzoek te laten doen. Hierdoor ontstond er ruimte voor een weloverwogen keuze om wel of niet deel te nemen.

Er is benadrukt dat deelnemers hun deelname elk moment kunnen beëindigen. Daarnaast is ook benadrukt dat de deelnemers betrokken kunnen blijven bij het onderzoek en de vervolgstappen. Hierdoor is het niet eenmalig het delen van ervaringen (“data-robbery”), maar de intentie dat de onderzoekers ook daadwerkelijk hopen interventies te kunnen ontwikkelen die de doorstroom naar- en het studiesucces op het hbo bevordert. Tevens is er van tevoren toestemming gevraagd voor het auditief opnemen van de gesprekken, met toezegging dat deze opnames na afloop van het onderzoek gewist zullen worden.

Tijdens het onderzoek is de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit toegepast, de gedragscode kent vijf principes namelijk eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie, onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid (NWO, 2018). Deze principes werden gewaarborgd door eerlijk en transparant te blijven naar de deelnemers en zorgvuldig om te gaan met de verkregen gegevens tijdens de dataverzameling.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van huidig onderzoek te lezen. De resultaten zullen aan de hand van de drie verschillende deelvragen worden weergegeven.

3.1. De omvang van de kwestie

De eerste onderzoeksvraag was een barrière omdat we geen zicht hebben op de specifieke cijfers van het onbenutte potentieel aan studenten. We hebben deze vraag geprobeerd te benaderen met aanvullende literatuur. Belangrijk om te vermelden is dat studenten met een donkere en/of zwarte huidskleur niet gelijk zijn aan studenten met een migratieachtergrond (Smid, 2020). Het is lastig aan te duiden, hoe groot de omvang van de kwestie is omdat we spreken van diverse groepen die we niet samen kunnen vatten tot een algehele populatie. Onderstaande tekst is hierbij een benadering.

In het schooljaar 2020/2021 stonden 820.888 studenten ingeschreven bij een vorm van hoger onderwijs (hbo of vwo). Hieronder waren er 138.417 studenten die een 'niet-westerse' achtergrond hadden. In 2010 waren dit 93.315 studenten. Uit de gegevens blijkt dat hoewel het aantal studenten met een 'niet-westerse' of vluchtelingenachtergrond blijft stijgen, zij nog steeds in de minderheid blijven (Nederlands Jeugdinstuut, 2022). Onderzoek van De Winter-Koçak et al. (2021) laat zien dat een groot percentage studenten met een migratie achtergrond (41,1 procent) een stapelroute doorloopt, van de studenten zonder migratieachtergrond is dat 29,4 procent. Van de stapelaars met een migratieachtergrond geeft 50,9% aan zij een langere onderwijsroute hebben gevolgd door een te laag uitgevallen schooladvies. De andere reden die zij noemen zijn omstandigheden in de thuissituatie.

3.2. Belemmerende factoren volgens de betrokken partijen

In deze paragraaf worden de belemmerende factoren beschreven. Hierbij is er onderscheid gemaakt tussen studenten met een vluchtelingachtergrond en studenten van kleur.

Studenten met een vluchtelingachtergrond

Het voorlichtings-, wervings- en aanmeldproces

De respondenten geven op meerdere vlakken aan behoefte te hebben aan meer informatie vanuit de Hanzehogeschool. Zo wordt het idee van brochures met informatie over de Hanzehogeschool genoemd en de behoefte daaraan. Daarnaast is de behoefte aan voorlichting van een student die ook een vluchtelingenachtergrond heeft over het studeren op het hoger onderwijs.

Ook noemen de deelnemers met een behaald diploma buiten de Europese Unie (EU) dat ze een lastig proces verwachten voor het starten van een opleiding. Zo zal een behaald diploma buiten de EU eerst erkend moeten worden en daar gaat hier een ingewikkeld proces aan vooraf. Zo verwacht een van de deelnemers zich niet te kunnen aanmelden zonder hulp. Zo benoemde een deelnemer:

“Als je buiten een Europees land een studie hebt gehad, dan is het lastig om hier door te stromen naar hoger onderwijs. Het is wel mogelijk, maar je moet wel over de juiste informatiebronnen bezitten”.

Ook bij de aanmeldprocedure verwachten de deelnemers voornamelijk een moeilijk proces, met name als ze kiezen voor een studie met een selectieprocedure. Zo verwachten de deelnemers niet zonder ondersteuning of begeleiding door de aanmeldprocedure te komen. Zo benoemde een respondent:

“Nee, ja, dat kan echt niet. Als ik niemand heb gevonden die mij kan helpen dan gaat het echt niet lukken.”

Het volgen van een opleiding aan de Hanzehogeschool Groningen

Het financieren van de studie werd als een belemmering ervaren. De deelnemers benoemen behoefte te hebben aan (extra) financiële ondersteuning of andere financiële regeling. Zo kunnen sommige deelnemers moeilijk rondkomen door de hoogte van het collegegeld of door de inning in tweemaandelijks termijnen die niet aansluit op hun maandelijkse toelage van DUO. Andere respondenten geven aan behoefte te hebben aan hulp met het financieren van benodigdheden voor school, zoals boeken of een laptop.

“Nou, 6 maanden waren echt moeilijk. Ik bedoel, financieel. Ik kan nauwelijks met mijn uitkering rondkomen. Maar ik krijg €90 extra en ik krijg van duo €90, dus in totaal €180 voor een maand voor het collegegeld. En ik kom soms te kort aan, nou, eten enzovoort.”

Een andere belemmering is het schrijven van de vele verslagen. Zo gaven respondenten aan moeite hebben met het schrijven van (reflectie)verslagen en het toepassen van de APA-richtlijnen. Ook gaven de deelnemers aan dat het tempo van de lessen hoog was en dat ze vaak achterliepen op andere (Nederlandse) studenten. Alle deelnemers benoemen behoefte te hebben (gehad) aan extra lessen, cursussen en/of begeleiding op het gebied van de Nederlandse taal. Verder benoemen de deelnemers behoefte te hebben (gehad) aan extra lessen en begeleiding op het gebied van het schrijven van verslagen of het presenteren.

“Ja extra lessen. Of nou ja, een soort ondersteuning bij het schrijven van een verslag of hoe je een presentatie kan uitvoeren.”

Het gemis aan contact met docenten en studenten werd ook als belemmerend ervaren. Meerdere deelnemers gaven aan behoefte te hebben gehad aan gesprekken met een docent vanuit school over de progressie van de opleiding, bijvoorbeeld met een studieloopbaanbegeleider (SLB'er). De deelnemers benoemden ook dat deze behoefte soms onvoldoende behartigd wordt.

“Nou ja, door regelmatig in gesprek te gaan. Met “hoe gaat het en wat kunnen wij voor jou doen?” En ja, dat soort dingen, dat miste ik heel erg.”

Ook contact en ondersteuning van medestudenten werd gemist. Deelnemers gaven aan zich eenzaam en buitengesloten voelen door medestudenten:

‘Bij mijn eerdere opleiding maak ik heel makkelijk vrienden in de klas: we gaan naar de kantine, we drinken koffie, we kletsen gezellig, maar hier heb ik het niet gevonden. Ik kom naar de les en ik ga daarna naar huis.’

Een deelnemers die wel contact had met medestudenten gaf aan dat dit bevorderend werkte en dat zich veilig en gesteund voel hierdoor. Er is behoefte aan een buddysysteem of een studiematje. Daarnaast werd als aanbeveling genoemd dat het wenselijk zou zijn als om groepen meer divers te maken waardoor er in een klas verschillende culturen voorkomen. Er is dan sprake van steun en verbondenheid.

“Ja, mensen die dezelfde cultuur hebben, bijvoorbeeld: niet één, maar als er minimaal twee buitenlandse studenten in een groep kunnen zitten. Dan voelen ze zich niet alleen.”

Nu laat de docent het aan de studenten over om groepjes te vormen, waardoor de deelnemers niet spontaan worden gekozen. Ook komt het voor dat de Nederlandse studenten kwetsende onderwerpen benoemen tegen de deelnemers bijvoorbeeld over hun achtergrond of leeftijd.

Ook de digitale leeromgeving werd als belemmerend ervaren. Meerdere deelnemers geven aan behoefte te hebben aan (extra) ondersteuning bij het gebruik van de faciliteiten die de Hanzehogeschool aanbiedt. Zo geven studenten aan moeite te hebben met het navigeren door de digitale leeromgeving die gebruikt wordt bij de Hanzehogeschool, genaamd Blackboard. Ook geven de deelnemers aan dat het als lastig en verwarrend ervaren kan worden om te navigeren door de meerdere websites die de Hanzehogeschool gebruikt om les te geven:

"Ik vind dat de informatie op de website van Hanze met pittige taal wordt geschreven, juridische taal. Heel veel pagina's, heel veel informatie en het is onmogelijk dat ik alles kan lezen. Het zal mooi zijn als er een eenvoudige samenvatting is van de belangrijkste stappen."

Niet alleen de diversiteit in de klassen werd gemist. Een laatste belemmerende factor was het gemis aan diversiteit onder docenten en hulpverleners binnen de Hanzehogeschool.

Een aantal deelnemers geven aan dat zij er de meerwaarde van in zouden zien als er meer diversiteit is onder bijvoorbeeld de docenten en studentenpsychologen. Dit zou dan het begrip voor de student kunnen vergroten waardoor studenten zich ook sneller melden:

"Ik denk dat het zeker wel helpt als diegene meer weet, zeg maar van de verschillende culturen van verschillende achtergronden bijvoorbeeld, want dan heb je meer empathie en meer begrip naar de student."

Studenten van kleur

Het voorlichtings-, wervings- en aanmeldproces

De studenten die gesproken zijn voor dit onderzoek noemden over het voorlichtings- en wervingsproces zowel bevorderende als belemmerende aspecten. Wat bevorderend was, was de steun vanuit hun eigen netwerk. Zo noemden ze vrienden die de opleiding deden waarin ze geïnteresseerd waren, kennissen bij hun mbo-stageplek of familieleden die hen stimuleerde om door te studeren (zus, vader). Daarnaast noemden ze dat ze een meeloopdag konden doen of een studiekeuzecheck, wat hen hielp bij het maken van de keuze.

Over een dergelijke meeloopdag of open dag van een opleiding noemden de studenten dat het hen opviel dat het docententeam bestond uit witte Nederlanders. Dit zorgde ervoor dat zij zich niet gerepresenteerd voelde door de docenten. Dit werd door minstens twee studenten in het onderzoek genoemd. Niet alleen bij de voorlichting, ook tijdens het volgen van de studie kwam dit terug.

"Wat opviel is dat die docenten ook allemaal witte Nederlanders zijn. En toen dacht ik bij mezelf: Het mbo is het wel anders... voor mij. Want ik had les zowel van witte en gekleurde Nederlanders. (..) En als je dan naar een voorlichting gaat van een school waar je dan alleen maar witte Nederlanders ziet, dan denk je: Zijn er dan misschien wel gekleurde docenten? Dat is wel... waar ik wel aan dacht inderdaad."

Verder noemden de studenten het als belemmerend dat het hbo formeler en strenger overkwam in zowel de beoordeling als de cultuur. Voorbeelden hierbij zijn opmerkingen als "Dit is niet het mbo, maar het hbo" die ze van docenten van het hbo kregen. De studenten ervoeren dit als denigrerend naar hen en naar het mbo toe. Eén student noemde hierbij nog:

"Zo van dat wij wel blij moeten zijn, dat wij dan nu een soort van toekomstig hbo studenten zijn".

Wat ze met cultuur bedoelden werd toegelicht met voorbeelden uit kledingstijl en taalgebruik en hoe hiernaar werd gekeken door andere studenten (die niet van het mbo kwamen en niet van kleur waren) en docenten. Om

zich aan te passen en erbij te horen noemden ze dat ze buiten hun 'comfort zone' met betrekking tot kledingstijl, houding en taalgebruik zouden moeten stappen.

Studenten benoemden ook de schaamte die kwam kijken bij het volgen van een vervolgopleiding op een latere leeftijd dan andere hbo-studenten. Ze vergeleken zichzelf wel eens met leeftijdsgenoten die geen pad van het stapelen van onderwijs hebben doorgemaakt en dus al eerder een hbo of universitair diploma hadden. Hoewel ze eerst een gevoel van trots ervaarden dat ze het zover geschopt hadden, was de vergelijking het moment dat zij hun harde werk naar het hbo toe bagatelliseerden. Dit zorgde voor een prestatiedruk om het hbo goed af te ronden, waardoor ze weer harder gingen werken. Als laatste noemden ze dat ze onbekend waren met het schoolsysteem:

“Eigenlijk kwam ik er best wel laat achter hoe het schoolsysteem eruit ziet... Hier in Nederland. Ik kwam er pas achter toen ik in de tweede klas van de middelbare school zat.”

Het volgen van een opleiding aan de Hanzehogeschool Groningen

Een opvallend punt wat genoemd werd tijdens het volgen van een opleiding aan de Hanzehogeschool was het contact met hun mentor (POB'er). Zij noemden dat hun POB'er interesse had in hun leefwereld en erg betrokken was. Dit zorgde ervoor dat zij zich open konden opstellen en zich veilig voelden om dingen met hen te delen voor steun.

Daarnaast werd het introductiekamp door twee mannelijke studenten genoemd als een prettig moment om elkaar te leren kennen en verbinding te creëren. Dit droeg ook weer bij aan het makkelijker in contact komen met elkaar tijdens de opleiding om onder andere projectgroepen te vormen. Eén van hen noemt daarbij:

“Je zoekt wel een beetje je eigen soort dan op”.

Het belang om diversiteit aan docenten te hebben, ook als het gaat om culturele achtergrond, wordt door een oud-studente social work benadrukt, die nu vervolgopleiding doet en daar een docent treft die ook een andere culturele achtergrond heeft:

“We hadden een discussie laatst op school. Dat ging ook over vooral dat men, zeg maar altijd moet weten wat je achtergrond is. Terwijl dat gewoon eigenlijk best wel een rare vraag is. Dat mensen daarnaar vragen, dus daar hadden we gesprek over en toen, kreeg ik eigenlijk een soort van gevoel van erkenning van hem. Niemand is verder van kleur en van hem kreeg ik wel die erkenning. Dat ik dacht, oh, dat is wel heel fijn dat iemand, een docent, de andere kant van die opmerking ziet. Dus ik denk dat als er meer docenten van kleur zouden zijn, daar zou ik denk ik wel dezelfde gevoelens mee kunnen delen.”

Hoewel er bij bevorderende aspecten werd aangegeven dat het introductiekamp ervoor zorgde dat klasgenoten beter benaderbaar werden voor groepsvorming, ervaarden studenten in de samenwerking toch ongemak. Ze merkten dat bovengenoemd cultureel kapitaal van invloed was op de groepsvorming. Studenten zochten medestudenten uit die een vergelijkbare kledingstijl of vergelijkbaar taalgebruik hadden. Eén van de studenten noemde dat het voor sommigen wellicht een 'culture shock' is om nieuwe culturen te ontmoeten die zich anders kleden en gedragen. Zij ervaarden dat zij vooral wilden samenwerken met 'gewone' klasgenoten die voor hen 'dichtbij huis' en dus bekend voelen. Waar dit voor sommige medestudenten voor een afstand heeft gezorgd volgens de geïnterviewde studenten, ervaarden ze bij anderen juist interesse en oprechte nieuwsgierigheid. Deze interesse in hun leefwereld werd als positief ervaren. Ook wordt genoemd dat de vooronderstellingen die onderliggend zijn bij vakken, zoals bij social work, niet altijd aansluiten. Zo doen eerstejaars student social work in het kader van SLB opdrachten een zelfonderzoek. Een oud-studente zegt hier nu over:

“Ja en de SLB momenten. Dat vond ik zelf heel prettig. Dat was wel echt, je kon je vragen stellen en je leerde elkaar kennen. Het hoefde voor mij niet per se zo zweverig, want ik weet nog wel dat we opdrachten moesten

doen (van het Zelfonderzoek)....., maar snap de gedachtegang hierachter maar...(.) ik denk dat ik onbewust heb meegekregen om de 'vuile was' niet buiten te hangen."

Hierbij geeft de oud-studente aan dat er een vooronderstelling van openheid zat in dit studieonderdeel, dat niet aansluit bij haar achtergrond.

3.3. Bevorderende factoren volgens de betrokken partijen

De achtergrond van de student speelt een belangrijke rol in de overgang van vo/mbo naar hbo. Voor studenten met een migratieachtergrond is het bevorderlijk wanneer zij al een opleiding op universitair- of hbo-niveau hebben gevolgd; dit lijkt beter op het onderwijs in Nederland aan te sluiten. Voor alle studenten geldt dat het ook stimulerend werkt wanneer een familielid al studeert.

Daarnaast is een persoonlijke voorlichting belangrijk voor de instroom van studenten. Denk hierbij aan voorlichting door docenten op locatie of andersom; studenten die op bezoek gaan bij het hbo. Ook het voorbereidend onderwijs (bijv. keuzedelen, samenwerking met Grotius) draagt bij aan deze overgang.

Voor een gedeelte van de doelgroep, blijkt aanvullende begeleiding een essentiële factor te zijn voor een succesvolle overstap naar het hbo. Hierbij valt een onderscheid te maken tussen verschillende soorten begeleiding waarbij praktische begeleiding in het leren van de taal en aansluiten op het onderwijs het meeste naar voren komt, zeker wanneer de student nog niet lang in Nederland verblijft. In het verlengde hiervan is er ook aandacht voor de culturele aansluiting; veel studenten komen uit een collectivistische cultuur en hebben moeite om aan te sluiten op het Nederlandse individualistische onderwijssysteem. Vaardigheden die hierbij getraind worden zijn o.a. zelfsturing en reflecteren.

"Maar je verwacht vaardigheden van een student die ze nooit hebben aangeleerd en daar lopen wij ook tegenaan, dat stukje zelfregie of het kunnen reflecteren op je handelen, dat zijn vaardigheden die ze bij ons vanaf groep één bijna aangeleerd krijgen en dat zijn vaardigheden die veel van onze studenten gewoon nooit of te nimmer hebben gedaan."

Specifieke aandacht voor deze doelgroep is van belang waarbij er aparte, passende aandacht dient te zijn voor de overgang naar het hbo. Hierbij is het van belang dat deze aanpak toegankelijk en niet stigmatiserend is. Een voorbeeld hierbij is bijvoorbeeld een 'warme' overdracht door bekende gezichten. De rol van de docent speelt een belangrijke rol; niet alle docenten sluiten even goed aan, wat leidt tot een gevoel van onderwaardering of zich niet aangesloten voelen. Ook wordt er veel gevraagd van het zelfregulerend vermogen van de studenten; vaak wijzen docenten of SLB-ers naar hulp, bijvoorbeeld bij taal en gaan er dan vanuit dat studenten dit zelf wel kunnen vinden. Bij deze studenten kan dit zelfs nog wat ingewikkelder liggen:

"Het individualisme, Dat is heel erg belangrijk om te kennen, want laat ik dat toelichten, dat kan echt wel een belemmerende factor zijn. Want ja, wij zijn natuurlijk heel erg hier in Nederland. Nederlanders zijn individualistisch ingesteld en dat verwachten we van iedereen, dat ze zelf initiatief nemen en dat ze zelf achter dingen aan gaan en dat ze zelf dingen regelen. Maar als je kijkt naar deze doelgroepen, komen ze vaak uit een collectivistische cultuur, wat wil zeggen dat hulp vanzelf wordt aangeboden. Je hoeft niet om hulp te vragen. Je sleept elkaar er doorheen en die hulp komt vanzelf."

Het bekostigen van aanvullende diploma's kan ook een bevorderende factor zijn voor de instroom van deze doelgroepen. Het moeten (her)starten op een lager onderwijsniveau heeft ook als gevolg dat het voortraject om tot het hbo te komen, langer is dan een gemiddeld studietraject. Wanneer iemand de ambitie heeft om aan het hbo te studeren, maar op mbo-niveau twee start, zal deze opvolgend ook niveau drie en vier moeten doorlopen, wat c.a. vier jaar extra studietijd kan opleveren. Bijkomende factor voor migrant studenten is hierbij ook dat de subsidiëring voor een startkwalificatie meestal loopt totdat het diploma is behaald. Afhankelijk van de gemeente

waarin de opleiding wordt gevolgd, zal de bekostiging voor aanvullende diploma's mogelijk uit eigen zak moet worden betaald.

“We zitten heel erg op de doorstroom, want voor heel veel migranten die vanuit mbo niveau 1 komen is hbo ontoereikend. Dus mbo niveau 1, 2, 3, 4 is al echt een ongelooflijke lange reis. Mbo niveau 1 duurt voor mensen met een interculturele achtergrond twee jaar en mbo niveau 2 weer twee jaar en na mbo Niveau 3 kun je een kopopleiding doen als je daarna aan het werk gaat of voor mbo niveau 4 kan je weer twee jaar en van mbo niveau 3, 4 ook twee jaar. dus dan ben je acht jaar verder.”

Een bevorderende factor volgens het decanaat is vooral een open contact met de SLB-er. Studenten moet zich gezien voelen, ook in waar hij of zij mee worstelt. Taalondersteuning dient, indien nodig, snel ingezet te worden: niet vanuit de verwachting dat de student zelf de weg wel kan vinden, maar meedenkend de drempel verlagen door de SLB-er naar de verschillende voorzieningen te begeleiden. Hoe langer hiermee gewacht wordt, hoe meer de student hier tegenaan gaat lopen en dit heeft weer effect op het zelfvertrouwen. Enige flexibiliteit in toetsvormen kan, waar nodig en mogelijk, de student wel helpen om te laten zien of zijn of haar kennis voldoet aan de norm.

4. Discussie

In komend hoofdstuk zullen de gevonden resultaten in de vorm van een discussie worden geduid. Er zal gekeken worden in hoeverre de resultaten in lijn zijn met de al aanwezige literatuur aangaande dit onderwerp. Er wordt afgesloten met een kritische terugblik op de gehanteerde methode binnen huidig onderzoek.

De resultaten van dit onderzoek geven weer hoe complex de in-en doorstroom van studenten van kleur en studenten met een vluchtelingachtergrond is. Door de complexiteit, startend bij de definitie met betrekking tot de diverse populatie is het lastig aan te duiden, hoe groot de omvang van de kwestie is omdat de diverse groepen studenten niet samen kunnen worden gevat tot een algemene populatie.

Wel zijn er bepaalde thema's die in beide groepen naar voren komen en die richting kunnen geven aan het verbeteren van de in-en doorstroom van zowel studenten van kleur als studenten met een vluchtelingachtergrond. Dit zijn onwetendheid over de aanmeldprocedure en opleidingen, de toegankelijkheid van het (digitale) systeem, binding missen met klasgenoten en docenten. Zo valt op dat studenten niet altijd weten wat hun te wachten staat in het hbo onderwijs. Ondersteunend zijn vrienden of familie die ook studeren en hun stimuleren en/of motiveren om ook door te gaan naar het hbo. Ook een docent die toegankelijk is en gemakkelijk bereikbaar is voor vragen, lijkt bevorderend voor het leerproces. Dit is ook terug te vinden in de literatuur waaruit blijkt dat een netwerk bevorderend is voor het vertrouwen en motivatie om te gaan studeren (De Winter-Koçak et al., 2021).

Als de stap gemaakt is om door te studeren is het niet altijd gemakkelijk om de juiste middelen en informatie te vinden. Veel studenten gaven aan zich zorgen te maken om de financiën, iets wat in lijn is met de literatuur (El-Ghali et al., 2017). Zorgen om financiën geeft stress en vraagt vaak om acties, bijv. meer tijd besteden aan werken in plaats van studeren (Webb et al., 2021). Zeker nadat studenten al een mbo opleiding hebben afgerond is het aantrekkelijk om te gaan werken.

Daarnaast is de aanmeldprocedure of informatie over de opleiding niet altijd gemakkelijk te vinden. Studenten met een vluchtelingachtergrond ervaren moeite met informatie vinden over het waarderen van hun diploma's en het aanmeldsysteem. Daarnaast gaven studenten aan dat ze zich soms te laat bewust waren van het schoolsysteem op het hbo en de opleiding die ze hadden gekozen. Als de informatie niet duidelijk is weergegeven kan dat leiden tot studenten die vroegtijdig uitvallen of niet eens starten met een opleiding in het hoger onderwijs. Het is nog onduidelijk wanneer die informatie moet worden gegeven omdat onderzoek naar kinderen van kleur en/of met een migratieachtergrond, laat zien dat deze doelgroepen vaak al op de basisschool een niet passend onderwijsadvies krijgen (Felten et al., 2021).

Het onderwijs op het hbo richt zich voornamelijk op het ontwikkelen van zelfsturing en de zogenoemde 21st century skills (Tight, 2020). Dit kan gevolgen hebben voor de doelgroepen omdat zij een ander onderwijssysteem gewend kunnen zijn en/of meer gericht zijn op een collectivistische cultuur (Ramsay & Baker, 2019). Het kan een barrière zijn om te starten op het hbo of de studie vermoeilijken wanneer studenten dit niet gewend zijn. Projecten

en/of onderwijs die deze studenten voorbereiden op het hbo met betrekking tot de 21th century skills worden door zowel de studenten als de contacten benoemt als nuttig en helpend om deze overstap gemakkelijker te maken.

Studenten missen de binding op de Hanzehogeschool. Ze benoemen het weinige aantal docenten en medewerkers met een diverse culturele achtergrond. Dit zorgt ervoor dat ze zich niet gerepresenteerd voelen. Ze noemen het juist wel bevorderend wanneer er andere studenten van kleur of met een vluchtelingachtergrond in de klas zitten. Dit gemis aan diversiteit komt zowel aan bod tijdens de voorlichting als bij het volgen van een opleiding aan de Hanzehogeschool. Tijdens de interviews is er daarnaast gesproken over eenzaamheid door uitsluiting van andere studenten en docenten die niet voor voldoende veiligheid konden zorgen. Ook racisme is genoemd waarbij het gevoel was dat deze studenten niet welkom waren. Deze thema's over het missen van *the sense of belonging*, door de pijn ervaren van buiten gesloten worden en racisme worden ook als grote barrières genoemd in de literatuur met als gevolg het vroegtijdig stoppen van een studie in het hoger onderwijs (Klatter & Weltens, 2017; Streidweisser et al., 2019; Ramsay & Baker, 2019).

Methodologische discussie

Een sterk punt van dit onderzoek is de triangulatie van verschillende onderzoeksmethodieken. Hierbij geeft de kwalitatieve data meer concretisering aan de gevonden thema's in de literatuur. Het uitvoeren van het kwalitatieve onderzoek is met zorg uitgevoerd waarbij er veel aandacht was voor de ethische aspecten.

Limitaties binnen dit onderzoek zijn de populatie en de lage deelname vanuit de onderwijspartners. Er kan sprake zijn van een selectiebias omdat deelname aan het onderzoek vrijwillig was. Daarnaast waren relatief veel deelnemers afkomstig van een sociale en/of zorg studie. Dit heeft te maken met het onderzoeksteam dat veelal werkzaam is binnen *schools* voor social work en verpleegkunde. De leden konden gemakkelijk studenten bereiken binnen deze studies omdat er al sprake was van vertrouwen. Dit vertrouwen was nodig voor de studenten om zich open te stellen voor deelname aan het onderzoek. Deze selectiebias kan zorgen voor vertekende resultaten, echter komen de meeste kwalitatieve resultaten overeen met de literatuur. Tot slot was er weinig respons vanuit de onderwijspartners. Ook hier kan een selectiebias vertekende resultaten geven. Het kan zijn dat de onderwijspartners die veel affiniteit hebben met dit onderwerp ook eerder geneigd zijn om te reageren. Niet duidelijk is of en hoe dit thema op de agenda staat bij andere onderwijspartners.

5. Conclusie

Aan de hand van de resultaten met haar discussie zal dit hoofdstuk een conclusie presenteren waarin er antwoord wordt gegeven op de geformuleerde onderzoeksvragen

Geconcludeerd kan worden dat de omvang van het (on)benutte potentieel aan studenten met een vluchtelingachtergrond en studenten van kleur onduidelijk is. Doordat er verschillende definities gebruikt worden voor de diverse groepen studenten is er onvoldoende zicht op het (on)benutte potentieel aan studenten met een vluchtelingachtergrond en studenten van kleur.

Belemmerende factoren in het voorlichtings- en wervingsproces zijn het gebrek aan rolmodellen zowel binnen als buiten de instelling. De studenten missen diversiteit op de Hanzehogeschool en het werkt motiverend als er studenten en docenten zijn waarmee ze zich kunnen identificeren. Studenten missen de *sense of belonging*. Ze voelen zich niet aangesloten bij de andere studenten en docenten door de taal, verschillend cultureel kapitaal, hun leeftijd en ervaring en andere verwachtingen met betrekking het volgen van onderwijs en de mate van zelfregie die in het hbo centraal staat. Ook ervaren deze studenten racisme waardoor ze niet het gevoel hebben hier welkom te zijn. Daarnaast zijn er financiële zorgen waardoor de focus op studeren bemoeilijkt wordt.

Best practises zijn met name gericht op het vroegtijdig kennismaken met de hbo instelling en de bijbehorende 21st century skills waarbij de focus ligt op zelfsturing en reflectie. Voorbeelden hiervan zijn het Grotius programma, het voorbereidend jaar met uitwisseling naar de Hanzehogeschool en initiatieven zoals Tune In (voor eerste generatie studenten op de Hogeschool van Amsterdam). Aanbevolen is om daarbij ook studenten die representatief zijn voor de doelgroep te betrekken zodat de aankomende studenten zich gerepresenteerd voelen.

Docenten op het hbo kunnen zorgen voor een 'zachtere' overstap die meer aansluit op de begeleiding die de studenten ervaren op het mbo en vo. Dit kunnen ze doen door studenten te wijzen op de mogelijkheden voor hulp en toegankelijk te zijn voor vragen in plaats van direct te sturen op zelfregie. Dit maakt de overstap 'zachter'. Ook een buddysysteem zoals studiamigo (Papiaments, z.d.) kan zorgen voor een zachtere overstap en een sterkere *sense of belonging*. Daarnaast moet er in de klas aandacht zijn voor diversiteit en samenwerken. Docenten moeten daarbij waakzaam zijn voor uitsluiting en optreden tegen racisme.

6. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk zullen de adviezen en aanbevelingen voor het bevorderen, ondersteunen en stimuleren van de in- en doorstroom naar het hbo, die naar aanleiding van dit onderzoek opgesteld zijn, toegelicht worden .

De keypoints uit het onderzoek waar de Hanzehogeschool aanpassingen in kan aanbrengen zijn de aanmeldprocedure, de docentprofessionalisering en het versterken van het gevoel erbij te horen in de klas en op de school. Elk van deze punten zullen hieronder uitgebreider behandeld worden.

Wat betreft de aanmeldingsprocedure is het raadzaam om zo veel mogelijk te focussen op de diversiteit en representativiteit binnen zowel het onderwijsteam als de studentenpopulatie. Wanneer er een mix aan culturele achtergronden is op dagen waarbij aspirant studenten voor het eerst kennismaken met de Hanzehogeschool en de gewenste opleiding, zorgt dit voor herkenning en vertrouwen. Dit soort kennismakingsdagen zijn bijvoorbeeld open dagen, meeloopdagen, voorlichtingsdagen en ouderavonden.

Naast dat het wenselijk is om tijdens dergelijke eerste contactmomenten meer diversiteit uit te stralen is het ook belangrijk om de weg naar het aanmelden en het daadwerkelijk starten van een opleiding voor deze groep aspirant studenten te vergemakkelijken. Extra toelichting over de aanmeldprocedure en het studeren aan het hbo kan bijvoorbeeld wenselijk zijn voor aspirant studenten die niet van jongs af aan dezelfde informatie hebben gehad over het Nederlandse onderwijssysteem. Hierbij kan gedacht worden aan personen die later naar Nederland zijn gekomen, zelf de eerste in het gezin/familie/naaste omgeving zijn die naar het hbo gaan of in hun naaste omgeving geen personen hebben die de Nederlandse taal op die manier beheersen. Zowel de kennismaking met de Hanzehogeschool als het studeren *an sich* kan vereenvoudigd worden in de informatieoverdracht. Goede voorbeelden van programma's die bijdragen aan het ervaren van hoe het is om te studeren aan de Hanzehogeschool is het Grotius programma of de Grotius 'light' in samenwerking met het Alfa college voor studenten met een vluchtelingachtergrond.

Een ander punt waar meer aandacht en focus naar mag gaan en kennis en ervaring in mag komen is de docentprofessionalisering. Het is van groot belang om docenten die in contact komen met studenten van kleur en studenten met een vluchtelingachtergrond te stimuleren om betrokken, geïnteresseerd en open te zijn. Het gevoel gehoord te worden en het gevoel dat zij kunnen delen wat zij willen delen, zal bijdragen aan de *sense of belonging* van deze studenten. Dit zorgt namelijk voor veiligheid en wederzijds begrip. Ook kan de openheid bijdragen aan het zo veel mogelijk stimuleren van de helpende factoren tijdens het studeren aan de Hanzehogeschool en het benutten van de kwaliteiten van deze studenten. Op deze manier kan er, naast de inhoudelijke beroepsvaardigheden ook gefocust worden en rekening gehouden worden met andere skills die kunnen bijdragen aan het worden van een beroepsprofessional, zoals reflecteren, samenwerken en zelfregie in de studie. Deze docentprofessionalisering zal ook bijdragen aan het waarborgen van de veiligheid in de klas. Wanneer de docenten betrokken zijn en voldoende grip hebben op de groepsdynamiek en de omgang met elkaar, kan dit helpen voor een warm welkom en fijne plek in de klas. Voorbeelden hiervan zijn het adequaat omgaan met groepsvorming, hier milde controle op te houden en eventuele uitsluiting en racisme te adresseren door een dialoog te voeren. Dit betekent dat docenten handvaten nodig hebben om dit eigen te kunnen maken. Ook is het van belang om begeleiders van de eerstejaars studenten zo veel mogelijk te stimuleren in deze

betrokkenheid. Tot slot is het aan te bevelen dat in de begeleiding van studenten, dat zij (pro-)actief geholpen worden in het verkrijgen van hulp op het gebied van de Nederlandse taal en de digitale leeromgeving.

7. Literatuurlijst

- Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework. *International journal of social research methodology*, 8(1), 19-32. doi:10.1080/1364557032000119616
- Bailey, A., Hutter, I., & Hennink, M. (2020). Qualitative research methods. *Qualitative Research Methods*, 1-376.
- Clark, T., Foster, L., Bryman, A., & Sloan, L. (2021). *Bryman's social research methods*. Oxford University Press.
- De Winter-Koçak, S., Klooster, E., Reches, L. & Badou, M. (2021, januari). Hoogopgeleiden met een migratieachtergrond over een gestapelde onderwijsroute en het belang van steun. *Kennisplatform Integratie & Samenleving*. Geraadpleegd op 5 maart 2023, van <https://edu.nl/ucxcm>
- EL-Ghali, H. A., Ali, A. & Ghalayini, N. (2017, maart). Higher education and Syrian Refugee students: the case of Iraq. Geraadpleegd op 22 december 2022, van https://archive.nyu.edu/bitstream/2451/44212/2/20170703_iraq_syrian_refugee.pdf
- Felten, H., Does, S., de Winter-Koçak, S., Amma, A., Andriessen, I., Donker, R., & Brock, A. (2021). Institutioneel racisme in Nederland: Literatuuronderzoek naar de aanwijzingen voor institutioneel racisme op de domeinen arbeidsmarkt, woningmarkt, onderwijs en politie
- Imran, M., Almusharraf, N. *Qualitative Research Methods*, by Monique Hennink, Inge Hutter, and Ajay Bailey, 2020, pp. 376, *Qual Quant* (2023). <https://doi.org/10.1007/s11135-023-01660-5>
- Klatter, J., Weltens, B., & Hogeschool, Z. (2017). Studiesucces van hoogopgeleide vluchtelingstudenten in het Nederlandse hoger onderwijs. Onderzoeksrapport. Radboud Universiteit Nijmegen.
- KNAW, NWO, Vereniging Hogescholen, NFU, TO2 federatie & VSNU. (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*. Geraadpleegd op 26 maart 2023, van <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/Nederlandse%20gedragscode%20wetenschappelijke%20integriteit%202018.pdf>
- Nederlands Jeugdinstituut. (2023b, 13 februari). *Cijfers over jeugd met een migratieachtergrond*. Geraadpleegd op 5 maart 2023, van <https://edu.nl/njmntp>
- Tight, M. (2021) Twenty-first century skills: meaning, usage and value, *European Journal of Higher Education*, 11:2, 160-174, DOI: 10.1080/21568235.2020.1835517
- Ramsay, G., & Baker, S. (2019). Higher education and students from refugee backgrounds: A meta-scoping study. *Refugee Survey Quarterly*, 38(1), 55-82. DOI: <https://doi.org/10.1093/rsq/hdy018>
- Streitwieser, B. T., Schmidt, M. A., Gläsener, K. M., & Brück, L. (2018). Needs, barriers, and support systems for refugee students in Germany. *Global Education Review*, 5(4), 135-157.
- Webb, S., Dunwoodie, K., Wilkinson, J., Macaulay, L., Reimer, K. E., & Kauko, M. (2021). Recognition and precarious mobilities: The experiences of university students from a refugee background in Australia. *International Review of Education*, 67(6), 871-894. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11159-021-09919-5>

**Hanzehogeschool Groningen
2023**